

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' כי תצא תשע"ט

גדרים באיסור רבית של הלוח

חומר איסור רבית

המהר"ל (בנתיבות עולם נתיב הצדקה פ"ו) כי שלא מצינו חטא ועוון שהפליגו בו חכמים כמו שהפליגו בחטא זה של רבית, והגר"א זצ"ל אמר שהיא עבירה תמידית ביום ובלילה, ואפילו ביוהכ"פ כשהוא עומד ובוכה, אינו זו מעבירה זו, ואין לה הפסק (מעשה רב החדש אות י"ג), ובמדרש תנחומא (פי משפטים אות י"ג) כי שביום הדין אין שום מלאך שילמד זכות בעדו, והוסיף (אות ט"ז) שהקב"ה אינו נושא ונותן בדינו, אלא פוסק דינו מיד. בשו"ע הרב (הלי רבית ס"ב) הוסיף ע"פ תוס' בב"מ (ע: ד"ה תשיך) דגם אינו קם בתחיית המתים, ואמנם דברי תוס' לא הובאו בשו"ע, אבל השערי תשובה (שער ג' סכ"ה) כ"כ בשם פרקי דר' אליעזר, וכן מבואר גם בש"ך (בשיר שחיבר בעניני יו"ד – מודפס בסוף שו"ע יו"ד) שכתב וז"ל ימוט מלוח הונו, בנשך ממונו, מעיד הוא בזדונו, שכופר באדונו, לא ייקץ עמנו עכ"ל.

איסורי רבית שהלוח עובר

כי בפסוק "לא תשיך לאחיד נשך כסף, נשך אוכל, נשך כל דבר אשר ישך" (פי כי תצא כ"ג כ"ו), ופרש"י וז"ל אזהרה ללוח שלא יתן רבית למלוח, ואח"כ אזהרה למלוח "את כספך לא תתן לו בנשך" עכ"ל, ומקורו בב"מ (ע"ה:). בנוסף לכך הלוח גם עובר על לפני עור, וי"א שהלוח גם עובר על "לנכרי תשיך ולאחיד לא תשיך" (שם כ"ג כ"א), ואע"פ שהרמב"ם לא הזכיר לאו זה, כי בשו"ת הרדב"ז (ח"ה לשונות הרמב"ם סי' אלף תרע"ו) שהרמב"ם ס"ל ד"לא תשיך לאחיד" ו"לאחיד לא תשיך" הכל ענין אחד הוא וכפל הענין, ואינו ראוי למנותם בשני לאוין.

חומר האיסור של הלוח

המשנה למלך (הלי מלוח ולוח פ"ד ה"ב) והקצוה"ח (סי' ל"ח סק"א) הביאו, שהמהר"א ששון הסתפק אם הלוח עובר מיד בשעת ההלואה או רק כשמשלם את הרבית, אבל בלבוש (יו"ד סי' ק"ס ס"א) מבואר בפשטות שעובר מיד, דלא כמש"כ בשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' קמ"ד) דמשמעות הפסוק היא שהלוח עובר כשהמלוח נושך אותו, והיינו בשעת הפרעון ולא לפני זה, ומ"מ המלוח והערב והעדים עוברים משעת ההלואה משום "לא תשימוין". אבל יש לציין שכל הנידון שלהם הוא רק לגבי הלאו של "לא תשיך", דהרי לגבי הלאו של לפני"ע, כי מפורש בשו"ת הר"ן (סי' ע"ג סק"ג) שהלוח מכשיל את המלוח ב"לא תשימוין" מיד.

האם השבת הרבית ללוח מתקן את הלאו

עוד כי הפוסקים שאפילו אם המלוח יחזיר את הרבית ללוח, אין זה מתקן את הלאו שהלוח עבר (בענין תיקון האיסור רבית של המלוח, כי הרמב"ן והריטב"א בב"מ ס"ב. שהשבת הרבית אינה מתקנת את הלאו, דסוף סוף הרי הוא לקח רבית, וחויב השבה אינו חוב ממוני לחבירו, אלא מצוה לשמים להקיא איסור שבלע, אבל תוס' שם ס"ל דע"י השבת הרבית מתקן את הלאו של "לא תקח", ומ"מ אינה מתקנת את הלאו של "לא תשימוין"), ואע"פ שהלאו הוא משום שמכשיל את המלוח, וא"כ כשהמלוח מחזיר את הרבית הוא מתקן את הלאו, מ"מ כי הפוסקים דכמו

שעובר על לפני עור גם אם השני לא נכשל (עי' שו"ת פרי יצחק ח"ב סי' מ"ט), כמו"כ בלאו זה של הלוח הוא עובר אפילו אם אח"כ המלוה יחזיר את הרבית.

האם הלוח עובר שש איסורים של לפני"ע כשמכשיל את המלוה

כ' הרמב"ם (הלי' מלוה ולוח פ"ד ה"ב) שהמלוה עובר בשש לאוין, וא"כ יש להסתפק בחומר האיסור של לפני"ע שהלוח עובר, האם זה רק איסור אחד של לפני"ע, או שמא כיון שמכשיל את המלוה לעבור בשש לאוין, עובר הלוח שש פעמים באיסור של לפני"ע.

בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' כ"ב) כ' בפשיטות, דהמושיט נבילה ביוהכ"פ, אע"פ שהאוכל יעבור בשני לאוין, מ"מ המושיט אינו עובר אלא פעם אחת, כיון שהלאו של לפני"ע הוא לאו שבכללות (עי' ספר המצוות להרמב"ם שורש ט' דאין לוקין על לפני"ע משום שהוא לאו שבכללות, והכי מבואר גם בריטב"א ביבמות פ"ד:), ולפי דבריו גם בהלי' רבית י"ל שהלוח עובר בלאו אחד של לפני"ע.

אבל לכאורה יש לדון בזה, דהרי החפץ חיים (פתיחה לאוין ס"ד) כ' שהמספר לשה"ר עובר בלפני"ע, וכל שיתרבו השומעים יתרבה עליו הלאו הזה משום שנותן מכשול לפני כמה אנשים, ולכן כ' האפיקי ים (סוף ח"ב פניני ים אות י') שאלו שכותבים ומפרסמים לשה"ר בעיתון, עוברים על כמה מאות אלפי לאוין, משום שכ"כ הרבה אנשים קוראים העיתון. הרי מבואר מדבריו דשיך לעבור בלפני"ע הרבה פעמים במעשה אחד, וא"כ גם אצל הלוח ברבית נאמר שעובר על לפני"ע שש פעמים משום שהכשיל את המלוה בשש לאוין. אמנם יש לדחות, דאין זה דומה למש"כ רבינו החפץ חיים זצ"ל, דהתם הכשיל הרבה אנשים, ועל כל איש שהכשיל בשמיעת לשה"ר עובר בלפני"ע, משא"כ בנד"ד שמכשיל איש אחד בכמה עבירות, אפשר בכה"ג קיי"ל כמש"כ בשו"ת משנה הלכות, כיון שהוא לאו שבכללות, אינו עובר אלא פעם אחת.

האם הלאו של לפני"ע הוא איסור כללי או חלק מהעבירה שהנכשל עובר

אבל לכאורה זה תלוי בחקירה המפורסמת האם הלאו של לפני"ע הוא איסור כללי שמכשיל את השני, או שמא המכשיל את חברו באיסור נחשב כאילו הוא משתתף במעשה העבירה (עי' קובץ הערות סי' מ"ח סק"ט בהשמטות אות ט"ו שהוסיף, דבזה תלוי מחלוקת הראשונים אם לפני"ע הוא לאו שבכללות), ומרן הרב מפוניבז' זצ"ל (דברי הרב ח"א סי' ל"ה) ס"ל שהמכשיל יש לו חלק בעבירה שנעשתה מחמתו, ולפי"ז בנד"ד, אם הלוח יש לו חלק בכל האיסורים שהוא גרם למלוה לעבור, א"כ עובר בלאו דלפני"ע שש פעמים, משום שיש לו חלק בכל אחד מהלאוין של המלוה.

מחלוקת הראשונים אם המכשיל חברו לעבור איסור דרבנן עובר על לפני"ע דאורייתא

כ' הרמ"א (יו"ד סי' ק"ס ס"א) שהלוח עובר באיסור רבית דווקא בריבית דאורייתא, אבל ברבית דרבנן אינו עובר אלא משום לפני"ע. והנה נחלקו הראשונים אם המכשיל חברו באיסור דרבנן עובר בלפני"ע דאורייתא, דהרי מבואר בע"ז (כ"ב). שאסור להשכיר שדהו לכותי מפני שנקראת על שמו, וכותי זה עושה בו מלאכה בחוה"מ, ויחשדו הישראל שהוא שלח את הכותי לעשות מלאכה בחוה"מ, והק' הגמ' תיפו"ל דאסור מדין לפני"ע, שמכשיל את הכותי (למ"ד שהם גירי אמת) באיסור מלאכה בחוה"מ, ותי' הגמ' דחדא ועוד קאמר. בחי' הר"ן שם כ' שיש שלמדו מזה שמלאכה בחוה"מ אסור מדאורייתא, דאלי"ה לא שייך לפני"ע, אבל הר"ן דחה דבריהם ותי' דלעולם האיסור הוא רק מדרבנן, וגם הלפני"ע הוא רק דרבנן, וכן שיטת הרא"ש (בי"מ ס"ח:). ושו"ת הרשב"א (ח"א סי' תתקל"ח), וכן נקט בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' ר"י) ושו"ת דברי מלכיאל (ח"ג סי' קנ"ו) וחי' ר' מאיר שמחה (בי"מ נ"ו), והסבירו דלא יתכן שמי שלא עשה עצם האיסור, ורק גרם לאחרים לעשותו, יהיה יותר חמור ממי שהוא בעצמו עושה גוף האיסור.

אבל רוב הראשונים בע"ז שם (תוס', ותוס' שאנץ, ותוס' רבנו אלחנן) ס"ל שעובר על לפני"ע דאורייתא, וכן נקטו בשו"ת פנ"י (ח"מ סי' ט') ושו"ת בית אפרים (או"ח סוף סי' ל"ו) ושו"ת כת"ס (או"ח סי' פ"א) ומנ"ח (מצוה רל"ב סק"ד) וקוה"ע (סי' ע"ב סק"ב) ושו"ת אחיעזר (ח"ג סי' כ"ו סק"ד) וחזון יחזקאל (בי"מ פ"ו הי"ו ד"ה שאף),

ובביאור הדבר מסבירים שהתורה ציוותה לשמוע לחכמים, והעובר על דרבנן עובר על לאו דאורייתא של לא תסור, ועוד כי המניח, וכי גרע מכשיל חבירו באיסור דרבנן ממשיאו עצה שאינה הוגנת לו במילי דעלמא דעובר בלאו מה"ת כמבואר בע"ז (ט"ו):.

קושיית הריטב"א היאך עובר הלוח ברבית דברים אם הוא רק איסור דרבנן

והנה מאחר ובאבן עזר רבית רק המלוה עובר ברבית ולא הלוח (חוץ מהאיסור של לפני עור) כמבואר הרמ"א (יו"ד סי' ק"ס ס"א), לפ"ז הק' הריטב"א בב"מ (סוף ס"ח: ד"ה ואיסורא) שאם הלוח עובר ברבית דברים אע"פ שהוא רק רבית דרבנן, א"כ כש"כ שיעבור על איסור רבית במקום שנותן רבית ממון להמלוה אפילו אם הוא רק רבית דרבנן. בשו"ת נאות יעקב (הג"ר יעקב כהנא שפירא זצ"ל - אחיו של הדבר אברהם, סוסי' לו) הביא ששאל קושי' זו לבעל שו"ת בית הלוי, ותי' לו שטעמם של הראשונים שאין איסור על הלוח ברבית דרבנן, הוא משום שכל האיסור דרבנן הוא כדי שלא יבא לידי רבית דאורייתא, ולכן די לנו אם נאסור על המלוה, אבל היינו דווקא במקום שאפשר לאסור על המלוה, משא"כ במקום שא"א לאסור על המלוה, אסרו על הלוח מטעם גזירה שלא יבא לאיסור דאורייתא, וכעין זה תי' גם בחדרי דעה (סי' ק"ס על הט"ז סק"ג) ובשו"ת טוב טעם ודעת (מהדורה ג' ח"ב סי' ל"ה).

אבל בפשטות יש לחלק בין רבית דברים ואבן רבית, דברבית דברים ישנו איסור מיוחד על הלוח ואינו שייך לאבן רבית, ולכן אע"פ שהלוח אינו עובר על איסור רבית באבן רבית, מ"מ הוא מצווה ברבית דברים.

נ"מ לדינא אם האיסור של לפני"ע הוא מדאורייתא או מדרבנן

וני"מ טובא אם האיסור לפני"ע באיסור דרבנן, אסור מדאורייתא או רק מדרבנן, דהרי במקום שיש מחלוקת אם יש איסור של לפני"ע, כגון באופן שהנכשל יכול להשיג האיסור אצל ישראל אחר, הביא הפת"ש (יו"ד סי' ק"ס סק"א) מחלוקת הפני משה והמל"מ אם זה נחשב כתרי עברא דנהרא או כחד עברא דנהרא, וכיון שהוא מחלוקת, יש מקום להקל באיסור דרבנן (וע"ע בקובץ ישורון חלק כ"ט עמוד רל"ו מש"כ הגר"א גנחובסקי זצ"ל בזה).

הפמ"ג (או"ח סי' קס"ג א"א סק"ב, וסי' קס"ט משב"ז סק"ג, וסי' שמי"ז משב"ז סק"א) פסק שהמכשיל חבירו לעבור על איסור דרבנן, רק עובר באיסור לפני"ע דרבנן. והנה באיסור רבית כי הפוסקים, שלא גזרו חז"ל באיסורים שיהא עון המכשיל יותר חמור מן העושה בעצמו, ואע"פ שיש פוסקים הנ"ל דס"ל שהמכשיל חבירו באיסור דרבנן עובר על לאו דאורייתא של לפני"ע, מ"מ י"א דשאני אבן רבית, דכיון שחז"ל לא רצו להטיל איסור אבן רבית על הלוח, שוב לא הטילו עליו אפילו האיסור של לפני"ע דרבנן, אלא איסורא זוטא של מסייע ידי עובר עבירה, שהוא יותר קל מהאיסור של לפני"ע (מל"מ ה"ל מלוה ולוה פ"ד ה"ב ד"ה ואני בשם המהר"י באסאן), אבל משמעות לשון הרמ"א שהזכיר לפני עור, משמע דס"ל שהלוח עובר על לפני"ע גם ברבית דרבנן.

נ"מ בין רבית דאורייתא לרבית לגבי פסול עדות

כי בשו"ע (חו"מ סי' ל"ד ס"י) שהמלוה והלוח ברבית דאורייתא הם פסולי עדות דאורייתא, וברבית דרבנן פסולים מדרבנן, והרמ"א הביא ד"א שבאבן רבית רק המלוה נפסל ולא הלוח. עוד כי רע"א (שם ס"י) בשם המל"מ (ה"ל מלוה ולוה פ"ה ה"ב) שהלוח פסול כבר משעת ההלואה.

והנה יש נ"מ טובא אם הוא פסול לעדות מדאורייתא או רק מדרבנן, דבפסול דרבנן אינו נפסל עד שיכריזו עליו (עי' שו"ע שם סכ"ג, ובפת"ש סקל"א, וקצוה"ח סי' כ"ח סק"ח), ויש עוד נ"מ דהמקדש אשה בפני פסולי עדות דאורייתא אינן קידושין, אבל בפסולי עדות דרבנן חוששין לקידושין (שו"ע אהע"ז סי' מ"ב ס"ה), ויש עוד נ"מ דפסולי עדות דרבנן כשרים לעדות אשה שמת בעלה (שו"ע אהע"ז סי' י"ז ס"ג).

מלוה שמחל ללוה על החוב משום חשש רבית

מעשה שהי' בראובן שהלוח 500 ש"ח לשמעון בעת דחקו, ולאות הכרת הטוב, לפני שפרע את חובו לראובן, עשה שמעון כמה טובות למלוה, ואמנם בהתחלה המלוה לא תפס שהלוח עושה לו טובה (ביום גשום הלוח "במקרה" עבר על יד ביתו של המלוה ברכבו, ועצר לו ולקחו לתפלה בישיבת פוניבז' – המלוה הי' בטוח שהוא רק עבר שם במקרה, והוא גם מתפלל שחריית בישיבה כל יום), אבל כאשר המשיך לעשות לו עוד טובות כאלו, המלוה אמר ללוח שהוא מוחל לו את החוב לגמרי, והסתפק ראובן המלוה אם עי"ז הציל את עצמו מחשש רבית.

מקום הספק הוא, האם עי"י מחילתו, נהפכה ההלואה למתנה למפרע, וממילא מעולם לא היתה הלואה, וממילא לא עבר על רבית. אבל לכאורה א"א לומר כן, דהרי החוב היה קיים עד הזמן שהמלוה מחל לו, וא"כ אינו מתנה אלא מכאן ולהבא ולא למפרע, וממילא עבר על רבית במה שנהנה ממנו. ומ"מ יש עצה שראובן המלוה יאמר לשמעון הלוח, כיון שעשה לו טובות השווים כסף, הוא מוחל לו את החוב תמורת הטובות שעשה לו, וא"כ לכאורה הרי זה נחשב שמחזיר לו את הרבית שקיבל עי"י תשלום זה, ואע"פ שלא הי' כאן רבית קצוצה ואין חיוב להחזיר הרבית, מ"מ קיי"ל שצריך להחזיר גם אבק רבית כדי לצי"ש, וי"א דעי"ז מתקן את האיסור למפרע, וממילא עי"י מחילת החוב, הוא מתקן את האיסור למפרע. אבל יש להבהיר שבגדר החיוב לצי"ש, קיי"ל דברבית מאוחרת אין חיוב להחזיר את הרבית לצי"ש (רמ"א יו"ד סי' קס"א ס"ב), וא"כ כאן שהמלוה ההנה את הלוח לפני זמן הפרעון, יש לדון אם גם בזה הוי כרבית מאוחרת שאין חיוב לצי"ש ואכמ"ל.

כמה פרטי דינים ברבית דברים

אמירת תודה רבה או יישר כח או תזכה למצוות

כ' המאירי בב"מ (ע"ה. על מתני' ר' שמעון אומר) וז"ל כתבו מקצת מפרשים שלא יאמר לו הריני מחזיק לך טובה על מה שהלוייתי, ואין צריך לומר שלא ילמדוהו בשכר הלואתו מקרא משנה ותלמוד וכן כל כיוצא בזה, ומ"מ יש מתירין בהחזקת טובה וברכה הואיל והלה משיב כנגד דבריו, הרי דיבור מבטל דיבור עכ"ל. להלכה כ' הבי"י (סי' ק"ס ס"א) דלהחזיק טובה אסור, מכל שכן דהקדמת שלום.

הדרכי תשובה (סי' ק"ס סקפ"ז) הביא שבמרבה תורה (שם סקכ"ט) כ' דאסור לומר תודה למלוה עד אחרי שפרע את החוב (וגם אז לא יודה לו תומי"י וכנ"ל), וכ"כ באגרות משה (יו"ד ח"א סי' פ') דהוי רבית דברים. כמו"כ הביא בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' כ"ז) בשם האחרונים דאסור לומר "תודה" משום רבית דברים, ולכן רבים נהגו לומר "תזכו למצוות", אבל כ' דלא יפה הם עושים דהרי זו ברכה, ומבואר בתוס' בקידושין (ח: ד"ה צדקה) דאסור לברך המלוה, ואדרבה נראה שמותר לומר "תודה" שאינה אלא ביטוי שאינו כפוי טובה, ומה שאסור להקדים שלום היינו משום שהוא ברכה, ואחרים הוסיפו על דבריו דהאיסור להודות למלוה הוא דווקא להרבות בהודאתו יותר מהרגיל, כגון לשבח ולקלסו ולברכו (עי' חלקת בנימין סי' ק"ס ס"ק ק"ח), וכן מביאים בשם מרן הגריש"א זצ"ל דמותר לומר תודה רבה או תזכה למצוות, דהיום אין לזה חשיבות כהקדמת שלום (בספר נתיבות שלום עמוד ק"ז ד"ה ובענין, וכן בקונטרס קיצור דיני רבית שיי"ל עי"י חתנו הגר"י ישראלזון זצ"ל כולל אברכים רחובות).

אבל בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' ס"ח סק"ב) חזר בו מפסק הנ"ל אחרי שהראו לו משי"כ בשו"ע הרב (הל' רבית סי"ט) וז"ל לדבר דיבור טוב בשביל ההלואה או בשביל הרחבת זמן אסור.... ואין צריך לומר לקלסו בפניו או להודות ולהחזיק לו טובה או לברכו בפניו על שהלוהו או על שהרחיב לו זמן עכ"ל, וכתב מרן הגרשז"א זצ"ל שבתחילה חשב דאמנם קילוס וברכה אסור משום שהמלוה נהנה מזה, אבל לקבל הלואה בחנם ללא שום תשלום, ולהתנהג כאילו המלוה לא עשה לו כלום, אין זה מדת דרך ארץ ולא נכון לעשות כן, ולכן אמינא דמותר להודות לו עבור זה שקיים מש"כ בתורה, והלוח כספו ללא שום תמורה, אבל אחרי מש"כ בשו"ע הרב חוזר בו מזה.

וכן מביאים בשם מרן החזו"א זצ"ל (ארחות רבינו ח"ג עמוד צ"ד) שפסק דאסור לומר "יישר כח" משום רבית דברים.

הרי מבואר דרוב הפוסקים ס"ל דלומר "תודה" או "יישר כח" אסור, ואע"פ שאם אומר "תזכה למצוות" ג"כ אסור משום ברכה, אבל בברית יהודה (פ"א הערה ס"ד) כ' דהעולם נהגו לומר "תזכה למצוות", והסביר דיש ללמד זכות ולחלק בין זה לברכה, דהרי אינו מברכו ואינו נותן לו משלו, אלא שאומר לו כשם שזכה למצות גמ"ח, יברכו ה' לזכות למצוות אחרות משום שמצוה גוררת מצוה, ושכר המצוה הוא משל המלוה, משא"כ כשמברכו ברכה אחרת, הרי ברכת הדיוט יש בה משום נתינה משלו.

אמירת תודה רבה על הטירחא

יש נוהגים לומר "יישר כח לך על הטירחא שטרחת בשבילי", ומסבירים שאינו על ההלואה ועל זמנה אלא על הטירחא (תורת רבית פ"ד הערה ו'), וכעין זה כ' בתורה תמימה (פ' כי תצא פכ"ג הערה ק"ה) שהעיר על המנהג שמכירין תודה איש לחבירו בעד הלואת גמ"ח אם אין בזה משום רבית דברים, והסביר כיון דממדת דרך ארץ להודות זה לזה על הטירחא, אין הודאה כזו מוסבת על גוף ההלואה כי אם על טירחת הדבר.

אבל בנחלת אליהו (עמוד שכ"ב) הוכיח הגר"א דושניצר זצ"ל מתוס' בקידושין (ה:) שגם אם המלוה מקבל ברכה מהלוה לא על עצם ההלואה והמתנת המעות, אלא רק בעד הטירחא של הושטת הכסף ג"כ אסור, דהרי התם הברכה שמברך הלוה למלוה (מהא דכתיב ושכב בשמלתו וברכך) הוא על החזרת המשכון, ובכל זאת תוס' כ' דהוי רבית דברים כיון שהברכה באה לו בסיבת ההלואה ע"ש, וכ"כ עוד פעם בחידושיו על קידושין (שם עמוד קמ"ד).

הודאה למלוה ע"י שליח

כ' בדרכי תשובה (סי' ק"ס סקפ"ז וסקפ"ט וסקפ"ב) בשם הספר מרבה תורה, שאם הלוה שולח שליח (שאינו השליח שמחזיר הכסף) למלוה להודות לו על ההלואה, קיל יותר דהרי אשלד"ע ברבית כמבואר ברמ"א (שם סט"ז) בשם רש"י, ואמנם יש מקום לומר דתלוי אם האיסור של רבית דברים הוא דאורייתא או דרבנן, דיש דעות הסוברות דבדרבנן ישלד"ע (ע' קצוה"ח סי' קצ"ה סק"ט שהביא מחלוקת המהרי"ט ומל"מ בזה).

אבל לכאורה יש להעיר טובא על דבריו, דהרי האיסור רבית תלוי במציאות, ואם הלוה מהנה את המלוה בדברים, מה לי אם מהנהו דרך קטן שאינו בר שליחות, או דרך גדול כשאין שם שליחות על פעולתו משום שאשלד"ע, סוף סוף הרי אסור ללוה לההנות את המלוה, ומה"ט לא קיי"ל כשיטת רש"י שהתיר רבית ע"י שליח (ע' רמ"א סי' ק"ס סט"ז ונו"כ שם).

לומר למלוה שהיה רוצה להודות לו אבל אסור משום רבית דברים

והנה כיון שרבו הדעות בזה, לכאורה העצה היא שיאמר הלוה למלוה שהיה רוצה להודות לו כדי שלא להיות כפוי טובה, אבל אינו יכול לעשות זאת כיון שהתורה אסרה רבית דברים. בספר נתיבות שלום (סי' ק"ס ס"א סק"ח) הביא כדמות ראי"י לכך מלבן הארמי שאמר לו הקב"ה "השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב ועד רע", ולבן אמר ליעקב "יש לאל ידי לעשות עמכם רע, ואלוקי אביכם אמש אמר לי לאמור, השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע". הרי דלומר נוסח כזה אינו בכלל "דיבור רע", וא"כ י"ל דה"ה בנד"ד ברבית דברים, ואמנם י"א דאין זה אלא הערמה ואין להקל בזה, אבל נראה דלמעשה כיון שאינו מברכו ואינו מודה לו ואינו מקלסו, אין סברא להמנע מלומר כן.

להודות למלוה על סיועו בהדפסת ספר

בספר ערך ש"י (מהדו"ב להלכות רבית) קרא תגר על המוציאים ספריהם לאור, ומפרסמים את שמות הנגידיים שהלוו מעות להדפסת הספר, ואע"ג דלצורך מצוה מותר, היינו דווקא קודם המצוה, אבל לאחר מכאן אסור, ואמנם הדרכי תשובה (סי' ק"ס סקפ"ח) הביא בשם הספר מרבה תורה שמצדד דהוי נמי מצוה כדי שילמדו אחרים לעשות כן, אבל הדרכי תשובה הכריע שאם המו"ל מדפיס ספר לשם מסחר פשוט דאסור (ואע"פ דלמעשה איכא מצוה בהפצת הספר כדי שילמדו ממנו, וכמו"כ איכא מצוה במה שאחרים ילמדו ממנו להלוות לצורך מצוה, מ"מ נראה דכיון שכל כוונתו היא להודות למלוה, הרי זה דומה למש"כ המ"ב סי' ל"ח סקכ"ד ע"ש ודו"ק).

והנה באגרות משה (יו"ד ח"א סי' פ') פסק דאסור לכתוב ולהדפיס שמודה למלוה על הלואתו, ומ"מ יכול לכתוב בלשון הודעה וסיפור דברים בעלמא, משום שודאי מותר לפרסם איך שלוח מפלוני סך כך וכך אע"פ שהמלוה יהנה ממה שנתפרסמו חסדיו, דהרי מצוה לפרסם עושי מצוה אם אינו מקפיד להסתיר מעשיו, ולכן מותר לכתוב בספר "ברכה נתונה לפלוני הגומל חסד והלוה להדפסת הספר כך וכך". אבל יש שהעירו ע"ז, דאע"פ שיש מצוה לפרסם עושי מצוות, סוף כל סוף הרי הוא מהנה את המלוה ובודאי שזוהי עיקר כוונתו, ומ"מ לאחר שפרע את חובו בודאי שרי, ומביאים בשם מרן הגריש"א זצ"ל שפסק דאין לכתוב דברי שבח ותודה בספר למי שהלווהו מעות להוצאת הספר, אבל אחרי שכבר פרע את החוב יש להתיר, בתנאי שלא יזכיר שהלווהו (בקונטרס קיצור דיני רבית ש"ל ע"י חתנו הגר"י ישראלזון זצ"ל כולל אברכים רחובות סעיף כ"ט).

יש לציין שמרן הרב שך זצ"ל כ' בהקדמתו לאבי עזרי (מהדורא תניינא) וז"ל ונתאפשר לי הדפסת ספר זה ע"י קבלת הלוואה מכספי "קרן זכרון ברוך" ע"ש.....שנוסדה ומתנהלת ע"י האחים הנכבדים.....ובזכות פעלם הטוב יתברכו מן השמים, אותם ואת כל משפחתם בכל הטוב עד ביאת גואל עכ"ל, אבל התם לא קיבל הלוואה מהם אלא מה"קרן" (פ"י באופן שהקרן לא היה בבעלותם האישית, אלא של "הקדש" ולא יכלו לשנות יעוד כסף הקרן לכסף פרטי לעצמם).

להלוות לחכם ע"מ שיתפלל לרפואתו

כ' הדרכי תשובה (סי' ק"ס סקפ"א) בשם הספר מרבה תורה (סקכ"ט ד"ה אבל) דאסור להלוות לחכם על מנת שיתפלל עליו לרפואתו, דהוי כרבית דברים שקצץ עליו בשעת הלוואה, והוי דררא של איסור דאורייתא, והסביר דאין להתיר משום מצוה, דהרי המצוה להתפלל היא על מי שבעצמו נמצא בצרה, וכאן החולה הוא בצרה, ואע"פ שנפסק ברמ"א בהל' ביקור חולים (יו"ד סי' של"ה סי"י) י"א שמי שיש לו חולה בביתו ילך אצל חכם שבעיר שיבקש עליו רחמים, הרי מבואר דיש מצוה לבקש מהחכם שיתפלל, מ"מ במקום איסור רבית אין זה אלא מצוה הבאה בעבירה, ואע"פ דבמקום פקו"נ הותרה רפואה, היינו בדרך הטבע ולא מצד סגולה, ותפלה היא רק בדרך סגולה, ולכן אין להתיר איסור רבית דברים משום מצוה זו שהיא רק דרך סגולה. אבל סיים שם דבודאי הלוה חייב מצד עצמו להתפלל בעדו, דגדולה גמ"ח יותר מצדקה, ואם המקבל צדקה מחבירו צריך להתפלל עבורו, כש"כ כשחבירו הלוה לו מעות דהוי גמילות חסדים, ולכן מותר ללוה לומר למלוה "הלויני ואתפלל בעדך", רק שלא יאמר "על מנת".

להלוות לחכם ע"מ שילמוד משניות לעילוי נשמתו

הדרכי תשובה (שם סקפ"ה) הביא בשם המרבה תורה (שם סקכ"ט ד"ה וכן) דמותר להלוות לחכם על מנת שילמד משניות לעילוי נשמתו אחרי פטירתו, דהרי מותר גם לקלסו אחרי מותו כיון שהלוה שוב אינו חייב למלוה אלא לבניו, ואיסור רבית דברים הוא רק כל זמן שמעותיו בידו, ואחרי מיתתו אין המעות של המלוה, ועוד הוסיף דלאחר מיתתו אין המלוה נקרא "אחיד" ונעשה חפשי מן המצוות.

אמנם י"א שמי שלא זכה לזש"ק ל"ע, שהשאיר צוואה שימכרו את דירתו ויפתחו גמ"ח מהכסף, ושכל לוח צריך להתחייב ללמוד ב' פרקי משניות לע"נ, הרי זה רבית גמור (ספר התשובות – ברית פנחס ס"י קע"ד), ולכאורה לפמש"כ במרבה תורה אין איסור רבית בזה וצ"ע.

פרטי דינים בענין סליחות

למה מתחילין לומר סליחות ביום ראשון

כ' הרמ"א (ס"י תקפ"א ס"א) דעומדים באשמורת לומר סליחות ביום ראשון שלפני ר"ה, ואם חל ר"ה שני או שלישי, אז מתחילין מיום ראשון שבוע שלפניו, והסביר המ"ב (סק"ו) בשם הלבוש דהרבה נוהגים להתענות עשרה ימים עם יוהכ"פ, ולעולם יחסרו ד' ימים מר"ה עד יוהכ"פ שלא יוכלו להתענות, דהיינו ב' ימים ר"ה, ושבת שובה, וערב יוהכ"פ, לכך צריך להשלים ד' ימים קודם ר"ה, וכדי שיהי' יום מסויים להתחלה, תקנו יום ראשון בכל פעם. עוד הביא בשם הא"ר דמצינו בקרבנות שטעונין ביקור ממום ד' ימים קודם הקרבה, ובכל הקרבנות בפי פנחס כ' "והקרבתם עולה", ובר"ה כ' "ועשיתם עולה", ללמד שבר"ה יעשה אדם עצמו כאילו מקריב את עצמו, ולכן קבעו ד' ימים לבקר כל מומי חטאתו ולשוב עליהם.

השעה"צ (שם סק"א) הביא בשם הפמ"ג דלפי טעמו של הא"ר ראוי להתענות ארבעה ימים לפני ר"ה, וסיים הפמ"ג דאשרי מי שיכול, אבל למעשה לא נהגו להתענות בשאר ימי הסליחות, ומ"מ כ' בכה"ח (שם סק"ט) דגם מי שאינו מתענה, יפשפש במעשיו יותר ויותר בד' ימים הללו דומיא דביקור הקרבן, ואם אפשר יש לחלק לצדקה כפי כחו כמש"כ "וחטאיך בצדק פרוק".

בספר לקט יושר (עמוד ק"ח) הסביר דהסיבה שמתחילין סליחות ביום ראשון היא משום שהוא סמוך לשבת, ונהג כל אדם ללמוד בשבת משום דאין לאדם עסקים וממילא יכול ללמוד, וכיון שהעם שמחים מחמת מצות התורה שלמדו בשבת, וגם מחמת עונג שבת, והרי אחז"ל בשבת (ל:) אין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות אלא מתוך שמחה של מצוה, לכן טוב לומר סליחות מתוך שמחה של מצוה. ויש להוסיף דלפ"ז יש ענין דווקא להרבות בלימוד התורה בשבת לפני ר"ה, ואז נוכל לקיים הפזמון של יום ראשון דסליחות, "לשמוע אל הרנה ואל התפלה" – קודם יש "רינה" שהיא תורה (ע' ויקרא רבה פ"ט א' ר' יוחנן אומר אין רנה של תורה אלא בלילה שנאמר קומי רוני בלילה וע"ע ברמב"ם הל' ת"ת פ"ג הי"ג) ואח"כ "אל התפלה" שהיא בקשת הסליחה, ולכן תקנו הקדמונים להתחיל באמירת הסליחות דווקא במוצש"ק ואומרים הפזמון "במוצאי מנוחה", להסמיך אמירת הסליחות ללימוד התורה של שבת, אע"פ שלשון הרמ"א הנ"ל הוא לומר סליחות באשמורת של יום ראשון.

האם הש"צ לסליחות גם מתפלל כל התפילות באותו יום

כ' הרמ"א (ס"י תקפ"א ס"א) שיש מקומות נוהגים שהמתפלל סליחות מתפלל כל היום, והסביר המ"ב (סק"ד) בשם המ"א (סק"ז) טעם הדבר, שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור, ולכן מתפלל שחרית ומנחה, וי"א גם מעריב שלפניו, והביא מחלוקת הפוסקים אם יש לו דין קדימה לפני האבל ומי שיש לו יאהרצי"ט, והערוה"ש (שם ס"ו) כ' דאצלינו אין המנהג כן, והמטה אפרים (שם ס"א) כ' שהמנהג הוא דמי שיש לו יאהרצי"ט הוא מתפלל, וכן האבל.

והנה האחרונים (נזירות שמשון וטהרת השלחן ס"י תקפ"א ס"א) הקשו על הטעם של המתחיל במצוה אומרים לו גמור, דבשלמא במצוה אחת, אבל הכא כל תפילה היא מצוה אחרת ואינה המשך של התפילה שלפניה, ועוד דלפי הטעם הזה למה לא אמרינן הכי כל יום משך השנה, ועוד הרי שנינו בר"ה (ל"ב:) שמי שהתפלל שחרית לא התפלל מוסף, וכמו שחילקו עבודת הקרבנות לכמה כהנים.

בשו"ת בנין שלמה (ח"א ס"י ל"ז) הסביר טעם המנהג, משום שלהיות ש"צ לסליחות אינו דומה ואין לו החשיבות למי שהוא ש"צ לתפילות שאנשי כנה"ג תיקנו, ובפרט דלשיטת הרמב"ם תפילה היא דאורייתא, ושכרו הרבה יותר מסליחות, ולכן נתנו פיצוי למי שקיבל על עצמו להיות ש"צ לסליחות, שיש לו הזכות להיות ש"צ לכל תפילות היום, כדי שאנשים ירצו להזדקק למצוה זו, והוסיף דכל זה

היה בימיהם שהש"צ היה מוציא את כל הציבור בסליחות ובתפילה, אבל האידנא שכל הציבור מתפללים בעצמם, והש"צ רק מסיים בקול כדי שכולם יאמרו הכל היחד, שוב לא שייך כלל שיתנו לו פיצוי כדי שיסכים להיות הש"צ, דהא בלא"ה הוא צריך להתפלל הסליחות לעצמו, ומאי טירחא יש לו שמסיים כמה תיבות בקול רם, וגם לא איכפת לן אם יסרב להיות הש"צ לסליחות, משום שימצאו הרבה אחרים שיסכימו להיות הש"צ.

הלבוש (סי' תקפ"א סו"ס"א) הסביר טעם אחר למה הש"צ לסליחות מתפלל כל היום, וז"ל ואפשר שנהגו כן משום שדרכן שמי שמתפלל ביום הסליחות בציבור, מתענה באותו היום, ואם יתפלל הש"צ בכל יום, יכבדו עליו התעניתים, לכך מתפללים אחרים ומתעניין, להקל על הש"צ עכ"ל, והסביר הא"ר (סק"י"ח) שדרכן היה שמי שהתפלל ביום הסליחות בציבור, היה מתענה באותו יום, וממילא אם הש"צ הקבוע יתפלל כדרכו תמיד, יכבידו עליו התעניתים, לכן נהגו שמי שמתפלל סליחות, כיון שהוא בודאי מתענה, הוא גם התפלל כל התפילות באותו יום. לפ"ז יש ליישב מנהגינו שאין מקפידים שהש"צ לסליחות יתפלל כל היום, דכיון שאין אנו נוהגים שהש"צ בימים אלו מתענה, ממילא אין סיבה שדווקא הוא יתפלל שאר תפילות.

להיות חזן לסליחות בב' מקומות

בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' ס"ו) נשאל אם ש"צ יכול לומר סליחות עוד פעם למנין אחר שאין להם ש"צ, ופסק דפשוט דשרי כמו כל ש"צ, דאע"פ שיצא מוציא, ובפרט בזמנינו דכמעט אין ש"צ מוציא בשום דבר, דכל הקהל עונים הכל בקול רם, ואע"פ שכופל התפילות והסליחות והיי"ג מדות, אין חשש בדבר, דהרי יש בזה תוספת שבח להקב"ה.

ברכות התורה לפני אמירת הסליחות – נטילת ידים באמצע הסליחות בעמוד השחר

כ' המ"ב (סי' מ"ו סק"ז) דאמנם נחלקו הפוסקים אם צריך להקדים לברך ברכות התורה לפני שאומר פסוקים דרך תחנונים, אבל למעשה בימי הסליחות צריך לומר ברכות התורה לפני הסליחות, ולפי דבריו, גם אם נתאחר לבא לביהכ"ס, ואם יאמר ברכות התורה יפסיד חלק מהסליחות בציבור, בכל זאת צריך לברך לפני שמתחיל הסליחות.

עוד יש להעיר, שאם התחילו הסליחות לפני עמוד השחר (דבר השכיח בערב ר"ה), אין צריכים להפסיק כדי ליטול הידים באמצע הסליחות כשמגיע זמן עלות השחר, אלא יטלו ידיהם כשיגמרו הסליחות (הליכות שלמה פ"א ס"ו, וכן משמע במטה אפרים סי' תקפ"א ס"ב).

זמן אמירת סליחות

סליחות לפני שחרית או בחצות הלילה

כידוע שנחלקו המנהגים בזמן אמירת סליחות, אם לפני תפלת שחרית, או בחצות הלילה. והנה ברמב"ם (הלי' תשובה פ"ג ה"ד) כ' וז"ל ונהגו כולם לקום בלילה בעשרת ימים אלו (אינו מזכיר ענין של סליחות לפני ר"ה) ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ודברי כיבושין עד שיאור היום עכ"ל, וכ"כ השו"ע (סי' תקפ"א ס"א) נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים, והסבירו הדרישה (שם סק"ה) והמ"א (שם סק"א) ע"פ הגמ' בע"ז (ג): מפני שהקב"ה שט בשמונה עשרה אלף עולמות בלילה, ובשלוש שעות אחרונות בבוקר הוא שט בעוה"ז, אבל המטה אפרים (סי' תקפ"א ס"א) כ' דעכשיו מתאחרין על הרוב עד התחלת עמוד השחר.

אמנם באג"מ (או"ח ח"ב סי' ק"ה) דן אם הזמן הוא דווקא באשמורת לפני עמוד השחר, או שמא זמנו גם אחרי חצות, אלא דלא נהגו לקום בחצות מצד הטירחא, משא"כ אם אומרים סליחות זמן קצר לפני עמוה"ש אין זה טירחא גדולה משום שהיו צריכים לקום לתפלה בעוד זמן קצר דרובן היו מתפללין תיכף משהאיר היום, והביא דביבמות (ע"ב). מבואר דגם חצות הוא עת רצון, וכבר ציין המ"א בהל' ר"ה שם למש"כ בעצמו (סי' א' סק"ד) דזמן בקשת רחמים הוא בחצות הלילה, וסיים באג"מ דאע"פ דעדיף באשמורת מבחצות, ומה"ט כ' הרמב"ם לקום בלילה ולהתפלל דברי תחנונים עד שיאור היום,

"אבל מצד המנהג שאנו רואים זה הרבה שנים עוד מדורות הקודמים שהיו מקומות שאמרו בחצות, והוא משום שע"פ הקבלה שהביא המ"א, הוי חצות עת רצון טובא, ולכן סוברין ששוה לעת רצון דאשמורת".

איסור אמירת סליחות לפני חצות לילה

בכל אופן כ' המטה אפרים (סי' תקפ"א ס"כ) ומ"ב (סי' תקס"ה סק"ב) דאין לומר קודם חצות לילה שום סליחות ולא י"ג מדות בשום פנים לעולם חוץ מביוהכ"פ, ומקורם במ"א (סי' תקס"ה סק"ה) שכ"כ ע"פ קבלה. בדיעבד אם ציבור מסויים אין להם אפשרות לומר סליחות אחרי חצות או בבוקר לפני התפלה כגון במקום סכנה, ויתבטלו מלומר סליחות ולא יהיה להם שום התעוררות לתשובה, כ' באג"מ הנ"ל דיש מקום להקל להם אחרי האשמורת הראשונה, דהיינו שעתיים לפני חצות, אבל היינו דווקא הוראת שעה, וצריך לפרסם ולהודיע שהוא רק הוראת שעה מפני הדחק בשנה זו, ולשנה הבאה יאמרו סליחות בזמן.

אמירת סליחות בחצות הלילה ובעקבות כך קמים מאוחר לתפלת שחרית

יש נוהגים לומר סליחות בחצות הלילה, אבל בעקבות כך הם עייפים בבוקר, וקמים יותר מאוחר מהרגיל לתפלת שחרית, והעיר בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סי' קל"ד) שעיקר גדול בעבודת ימי הסליחות הוא להשכים בבוקר, כמש"כ הרמב"ם ושו"ע הנ"ל (וז"ל הרמב"ם ונהגו כולם לקום בלילה בעשרת ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ודברי כיבושין עד שיאור היום עכ"ל), ואם מאחרים להתפלל, לכאורה חסרה המעלה לקום לתפילה בזריזות בימים הללו, ועוד המתפלל בביהכנ"ס מאוחר בימים אלו, הוי חילול ה'.

האם עדיף לוותר על תפלה כוונתיקין כדי להקדים סליחות לפני התפלה

יש להסתפק במי שרגיל להתפלל עם הנץ החמה, אבל אם יקום כדי לומר סליחות לפני התפלה, יפריע לסדר היום שלו, ולכן יש לו ברירה להתפלל עם הנץ החמה כהרגלו, ואח"כ לומר סליחות עם הצבור של המנין השני, או שמא יש ענין דווקא לומר סליחות לפני התפלה, ולכן יאמר סליחות ויתפלל שחרית עם המנין השני ולא יתפלל כוונתיקין.

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר שבדאי עדיף להתפלל כוונתיקין, אע"פ שלא יוכל לומר סליחות לפני התפלה, דהרי להתפלל עם הנץ החמה הוא מדינא דגמ', משא"כ אמירת סליחות היא רק מנהג, ובכל זאת הוסיף דעיקר המצוה של אמירת הסליחות היא באשמורת (דעת נוטה ח"א עמוד קצ"ב).

האם יפסיקו באמצע הסליחות כדי להתפלל עם הנץ החמה

מעשה שהיה במנין שמתפללים כוונתיקין, והתחילו לומר סליחות חצי שעה לפני זמן התפלה, אבל הציבור כ"כ התעוררו באמירת הסליחות, שחמש דקות לפני זמן תפילת שחרית רק הספיקו לומר חצי מהסליחות, והסתפקו אם יסיימו את הסליחות אע"פ שלא יתפללו שמו"ע עם הנץ החמה, או שמא ידלגו על הסליחות כדי להתפלל בזמן.

בלקט יושר (עמוד י"ז - ובנדמ"ח או"ח עמוד ל') כ' שבימים שאמרו סליחות, רבו בעל התרומת הדשן לא קיצר בפסוקי דזמרא, ולא היה מקפיד אם לא הספיק להתפלל כוונתיקין, והסביר טעמו משום שמבואר בתוס' שרוב בני אדם אינם בקיאים לכוון אותה שעה, אבל סיים שם שאינו זוכר אם אמר כן לפסק הלכה, וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' ס"ו) שלימד זכות על הרבה גדולים שלא הקפידו להתפלל כוונתיקין, משום שיש מחלוקת מתי לחשבון הזמן של הנץ החמה. לפ"ז יש מקום לחלק בין נד"ד להנהגת התרומת הדשן, דאפשר התם לא היה הפרש גדול בזמן, משא"כ בנד"ד שאיחרו באמירת הסליחות, ויתפללו שמו"ע 15 - 10 דקות אחרי הנץ החמה, מסתבר לומר שיפסיקו הסליחות כדי להתפלל שמו"ע בזמן, שעיקר זמנו הוא עם הנץ החמה כמבואר בשו"ע (סי' נ"ח ס"א).

האם עדיף לומר סליחות אחרי התפלה כדי שיוכל להתפלל לפני סוף זמן ק"ש לפי המ"א

יש להסתפק אם עדיף להתפלל סליחות אחרי התפלה כדי שיוכל להתפלל שחרית לפני סוף זמן ק"ש לשיטת המ"א, או שמא עדיף שיאמר ק"ש לפני הסליחות, ואז יאמר סליחות ויתפלל שחרית לפי הזמן של סוף זמן ק"ש של הגר"א. והנה לכאורה הדבר תלוי אם הוא מקפיד תמיד להתפלל לפי הזמן של המ"א, דאז בודאי עדיף שיתפלל לפני אמירת הסליחות, כדי לקרא ק"ש בברכותיה בזמן, אע"פ שבודאי לכתחילה היה עדיף לומר סליחות לפני התפלה, אבל אם אינו מקפיד על זמן המ"א בדרך כלל, יכול לומר ק"ש קודם, ואז יתפלל סליחות ושחרית עם מנין שיתפללו לפני סוף זמן ק"ש של הגר"א.

פרטי דינים באמירת הסליחות

עמידה או ישיבה בזמן הסליחות

כ' המטה אפרים (סי' תקפ"א ס"ח), טוב לעמוד בשעת אמירת הסליחות, וי"א "זכור רחמיך" בישיבה ועומדים לאמירת "שמע קולנו", ומי שקשה לו לעמוד באמירת הסליחות, עכ"פ יעמוד בשעת אמירת "א-ל מלך יושב" ושלוש עשרה מדות ובשעת אמירת הוידויים, וכן מבואר גם בקצשו"ע (סי' קכ"ח ס"ו) אלא דצע"ק למה הקצשו"ע לא כ' שיעמוד גם בשעת הוידויים, וע' בכה"ח (סי' קל"א סק"ט וסק"ג) שמבואר בפוסקים דאין לחלק בזה בין יוהכ"פ לכל השנה, ורק אם כבר התוודה, וחוזר להתוודות עם הציבור, נחלקו הפוסקים אם צריך לעמוד כמו ביוהכ"פ או די' להקל כמו בכל ימות השנה.

אמירת הסליחות על חשבון ביטול תורה

כ' המטה אפרים (סי' תקפ"א ס"א) אין לפרוש מהציבור בעת אמירת הסליחות, אפילו מי שחשקה נפשו בתורה והוא מתמיד בלימודו מאוד, בעת הזאת ישתתף עם הציבור השופכים לב כמים לפני אבינו שבשמים מלך חפץ בחיים, וע' ברמ"א בהל' תפלה (סי' צ' ס"ח) שכתב בענין מי שתורתו אומנתו שלא יעסוק בתורה בביהכ"ס בזמן שהציבור אומרים סליחות ותחינות, ומה"ט כ' המ"ב בהל' יוהכ"פ (סי' תרי"ט סקט"ז) דאין לת"ח לעסוק בתורה ולהשמט מלומר התפלות והסליחות עם הציבור.

אמירת סליחות ע"י מלמד שלא יוכל ללמד כהוגן משום שיהיה עייף

בשו"ת שלמת חיים (סי' שכ"ה) פסק דגם מלמדי תינוקות צריכים לקום באשמורת לומר סליחות קודם ר"ה ועשי"ת, ואע"פ שנפסק בשו"ע (יו"ד סי' רמ"ה ס"ז) שאין למלמד להיות נעור בלילה יותר מדאי כדי שלא יהיה עייף וזה יגרום ביטול תורה לתלמידים, שאני הכא כיון שהוא מנהג, הוי כהתנו מעיקרא.

אמירת סליחות במתינות כשהציבור אומרים אותן במהירות

יש להסתפק היאך צריך לנהוג כשמתפלל סליחות במנין שמתפללים מהר, ויש לו אפשרות לומר הכל יחד אתם, אבל אז אינו יכול להתבונן כלל במה שהוא אומר, או לחילופין יכול לומר מעט בכוונה, ואז יצטרך לדעת היאך להתנהג בייג מדות, ובהמשך אמירת הסליחות.

כ' הברכ"י (סי' תקפ"א סק"ד) סליחות ותחנונים צריך לאומרים בנחת ובמתון ובכוונה (וע"ע מ"ב סי' תרכ"ב סק"ג שטוב לומר מעט סליחות בנחת מהרבה במרוצה), ואסור להזכיר י"ג מדות שלא בכוונה, וכעין זה כ' הפוסקים לגבי אמירת תהלים בציבור בחודש אלול (אלף המגן על המטה אפרים סי' תקפ"א סקט"ז, וקצה המטה שם סק"ה), דצריך לאומרים במתון ולא לחטוף הפסוקים.... כי טוב מעט בכוונה מהרבה שלא בכוונה, ובפרט בחודש זה שאנו צריכים לבער הקוצים, ולעורר רחמים וחסדים ע"ש.

ולכן למעשה מי שרוצה לכוון כשאומר הסליחות, צריך להפסיק כדי לענות הייג מדות עם הציבור, ואח"כ ימשיך לומר הסליחה מהמקום שהפסיק בסליחות (מין הגרשז"א זצ"ל - שלמי מועד עמוד כ"ד).

הגיע לסליחות אחרי שהציבור כבר התחילו

מעשה שהיה שמרן הקה"י זצ"ל שנאנס והגיע לביהכ"ס אחרי שהציבור כבר התחילו סליחות, והתחיל לומר סליחות יחד עם הציבור מהמקום שהם היו (ארחות רבינו ח"ב עמוד קס"ז). אבל יש להסתפק אם בכה"ג צריך לומר אשרי לפני שיתחיל לומר הסליחות. מקום הספק הוא לפמ"ש הלבוש (סי' ...)

תקפ"א ס"א) שהחזן מתחיל באשרי "מפני שהיא תהלה ושבח גדול להשי"ת", ואח"כ כ' שלעולם מתחילים באשרי כדי לומר קדיש אחריו, ומה"ט כ' שאם לא היה מנין בתחילת אמירת הסליחות, והגיע מנין באמצע פסוקי התחינות, יאמרו קדיש אז כיון שאמרו פסוקים. הרי דמצד אחד סיבת אמירת אשרי בתחילת הסליחות היא כדי להתחיל בתהלה ושבח להשי"ת, ולפי טעם זה גם כשמאחר להגיע לסליחות יתחיל באמירת אשרי, משא"כ לפי הטעם השני שאומרים אשרי כדי לומר קדיש לפני הסליחות, הרי היחיד שאיחר לבא לא יאמר קדיש, וממילא א"צ לומר אשרי, אבל למעשה נוהגים לחוש לטעם הראשון, ובכל אופן אומרים אשרי לפני הסליחות.

אמירת סליחות בבית האבל

כ' המטה אפרים (סי' תקפ"א סכ"ב) שאסור לאבל לצאת מביתו כדי לומר סליחות בביהכנ"ס, חוץ מערב ר"ה, והביא שם באלף המגן (סקמ"ג) בשם המחצה"ש (שם סק"ה) דבערב ר"ה יש ריבוי סליחות, ומילתא רבתא הוא בעיני העולם, ואם לא ילך לביהכנ"ס יהיה לו עצבון גדול. אבל בשאר ימי הסליחות יאמר בביתו ביחידות, או במנין, וכן פסק בשו"ת מהר"י אסאד (או"ח סי' שני"ג). אמנם בגשר החיים (פרק כ' סי"ג סק"ד) כ' שבבית האבל אומרים סליחות עד "זכור רחמיק", ואז מדלגים עד "שמע קולנו", ואומרים ג' פסוקים ממנו ומפסיקים, וכן פסק מרן הגריש"א זצ"ל (ציוני הלכה עמוד שמ"ו).

אמירת סליחות ביחידות

מי שלא הספיק לומר סליחות לפני התפלה ורוצה לאומרם ביחידות, כ' הרמ"א (סי' תקס"ה ס"ה) בשם האו"ז דאין ליחיד לומר סליחות, אבל המ"ב (שם סק"ג) הביא שהאחרונים תמחו על עיקר דין זה דלמה לא יאמר היחיד סליחות דהוא תחנונים בעלמא, והסכימו דיחיד יכול לומר סליחות בלא י"ג מדות. בביאור שיטת הרמ"א נחלקו המ"א וט"ז, דהמ"א (סק"ו) הסביר שהיו רגילים לומר סליחות באמצע שמו"ע, ולכן כ' הרמ"א שיחיד לא יאמרם משום הפסק (אבל ע"ש בביאור הגר"א שהקשה דלשון הרמ"א שכתב "וכן אין ליחיד לומר סליחות", משמע דקאי על דברי השו"ע שאסר ליחיד לומר י"ג מדות, ולא על הפסק בשמו"ע, ונשאר בצ"ע על המ"א), אבל הט"ז (סק"ה) הסביר דאפילו אם אינו אומר הי"ג מדות, מ"מ הרמ"א ס"ל דאסור לומר "וזכור לנו היום ברית שלש עשרה", וכן בהרבה סליחות מזכיר זכות שלש עשרה מדות, ואותן אין לאומרן אפילו בלי "ויעבור", אבל הסליחות שלא נזכר בהם הי"ג מדות, ודאי יחיד יכול לאומרן, וכן פסקו המטה אפרים (סי' תקפ"א סכ"א) וקצשו"ע (סי' קכ"ח ס"ט) דיחיד יכול לומר סליחות, ורק במקום שנזכר מענין הי"ג מדות יש לו לדלג, אבל המ"ב הנ"ל ס"ל דיש להקל לומר הכל חוץ מעצם הי"ג מדות, אמנם יש להעיר ע"ז, דהרי המ"ב (סי' תקפ"א סק"ד) כתב שיחיד יכול לומר אותן סליחות שאין בהן י"ג מדות, משמע שאם יש בהן י"ג מדות אסור, וצע"ק.

פתיחת הארון הקודש ל"שמע קולנו"

נחלקו המנהגים בענין פתיחת הארון הקודש לפני אמירת "שמע קולנו", ואמנם המטה אפרים (סי' תקפ"א ס"ה) כשמדבר בענין סליחות ואמירת "שמע קולנו" אינו מזכיר מנהג זה, אבל בהרבה מקומות נוהגים כן (עי' מ"ב סי' ק"ד סק"ט שכתב בענין מי שעדיין לא אמר עושה שלום בסוף שמו"ע, דאין איסור לעקור רגליו למצוה קצת כגון שכיבדו אותו לפתיחת ארון הקודש בעת שאומרים אבינו מלכנו, שהעולם חושבים זה קצת למצוה), ונראה שיש כעין מקור למנהג זה ממש"כ בשו"ת צמח צדק הקדמון (נדפס בשנת תל"ה – סי' נ' ד"ה ועוד) וז"ל אין פותחין ארון הקודש אלא לפיוטים ותפילות שצריכים כוונה גדולה, **כדי שעל ידי פתיחת ארון הקודש תתעורר הכוונה, וגם התפלה רצויה ומקובלת היא על ידי ס"ת עכ"ל.**

במקומות שנוהגים לפתוח הארון הקודש ל"שמע קולנו", המתפללים ב"שטיבלעך" הסתפקו, אם אין ס"ת בארון הקודש ביום שאין קרה"ת, האם בכל זאת יפתחו הארון הקודש, ונראה דלפמש"כ בשו"ת צמח צדק הנ"ל, אם פתיחת הארון הקודש יוסיף כוונה לציבור, כדאי לפותחה. עוד שמעתי שמרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר שמותר להביא ס"ת למקום שמתפללים, לצורך אמירת "שמע קולנו" כשארון הקודש פתוח, דגם זה נחשב כצורך, ואפשר יש להביא מקור לדבריו מהצמח צדק הנ"ל..

עניני אמירת י"ג מדות

איסור אמירת י"ג מדות בלי כוונה

כ' הברכ"י (סי' תקפ"א סק"ד) שצריך לומר הסליחות ותחנונים בנחת ובמתון ובכוונה, ואסור להזכיר י"ג מדות שלא בכוונה (וע"ע בכה"ח סי' קל"א סק"א), ולפ"ז מי שיודע שאינו יכול לכוון בייג מדות, לא יאמר. והנה מפורסם המעשה עם רבנו החפץ חיים זצ"ל, שהפסיק תלמידי ישיבתו באמצע אמירת הסליחות, ואמר להם שהסליחות אינם מיועדים להזכיר החטאים, דהקב"ה יודע חטא של כל אחד ואחד, אלא שנתקנו כדי שיתעורר לתשובה, ולכן בזמן הסליחות יקבל ע"ע לתקן מה שנהג שלא כהוגן.

אמירת י"ג מדות ביחידות

כ' בשו"ע (סי' תקס"ה ס"ה) אין היחיד רשאי לומר שלש עשרה מדות דרך תפלה ובקשת רחמים דדבר שבקדושה הם, אבל אם בא לאומרם דרך קריאה בעלמא אומרם. המ"ב (סק"ב) הסביר דכוונת השו"ע לאומרם דרך קריאה היינו בניגון ובטעמים, והסביר באג"מ (יו"ד ח"ג סוסי' כ"א) דאין הכוונה דווקא בניגון של טעמי המקרא, אלא כדרך שהוא קורא בתורה כשלומד בעצמו, והעיקר שלא יראה כמתפלל. מרן הגריש"א זצ"ל פסק, כיון שאשה אינה רגילה בניגונים וטעמים, תדלג על הי"ג מדות כשמתפללת סליחות ביחידות.

עוד כ' שם באג"מ דכיון שההיתר ליחיד לומר הי"ג מדות הוא רק כשאומרם כקורא בתורה, א"כ צריך לומר כל הפסוק ולסיימו "ונקה לא ינקה פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים", וכן מבואר גם בכה"ח (סי' קל"א סק"ג), וטעם הדבר הסבירו בשו"ת פרי השדה (ח"ד סי' ס"ט) ובשו"ת התעוררות תשובה (ח"ב סי' ק"מ) דקיי"ל בברכות (י"ב). דכל פסוק דלא פסקיה משה לא פסקינן. בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' מ"ג) הוסיף דרק אם אומר הפסוק דרך קריאה, אסור להפסיק באמצע כמבואר במ"א בהל שבת (סי' רפ"ב), משא"כ אם אומר הפסוק דרך תחינה ובקשה. אבל הוסיף עוד סברא דאם הפסוק נאמר פסקי פסקי שרי (והיינו כמבואר בשו"ת חת"ס סי' י' ד"ה והיה בשם המגן גבורים, דיש אתנחתא או זקף קטן באמצע הפסוק), והרי הקב"ה אמר חצי פסוק מדכתיב "ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' א-ל רחום וחנון" וכיון שהקב"ה אמר חצי הפסוק, אין איסור של כל פסוק דלא פסקיה משה וכו', ונ"מ טובא בין הני תרי תירוצי, דלפי התירוץ השני גם כשאומר הי"ג מדות ביחידות א"צ לסיים הפסוק, וכן פסק בשו"ת רב פעלים (ח"א או"ח סי' י"א), אבל למעשה קיי"ל כשיטת רוב הפוסקים הסוברים דאם יחיד אומר הי"ג מדות כקורא בתורה, צריך לסיים הפסוק.

להפסיק באמצע הסליחות כדי לומר י"ג מדות עם הציבור

מי שעומד באמצע הוידוי של אשמנו בימות החול, ושומע שהציבור מתחילים לומר הי"ג מדות, פסק בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' י"ב) דבודאי יפסיק כדי לומר הי"ג מדות עם הציבור, דמותר להפסיק באמצע הוידוי לצורך מצוה, והוסיף ע"ז (שם ח"ט סי' כ"ד) כיון דקיי"ל שהם בגדר דבר שבקדושה, בודאי צריך להפסיק, ואם הפסיק באמצע הפיוט שבסליחות, פסק מרן הגרשז"א זצ"ל שאח"כ ימשיך מהמקום שהפסיק בסליחות (שלמי מועד עמוד כ"ד).

האם יכול לומר הי"ג מדות כשאינו מתחיל ממש יחד עם הציבור

אם התמהמה באמירת הסליחות, והציבור כבר אומרם הי"ג מדות, פסק הבן איש חי (פ' כ" תשא ס"ד) דכל זמן שרוב הציבור לא סיימו לאומרם, עדיין יכול להתחיל לאומרם והוא נגרר אחריהם.

להפסיק באמצע ברכות ק"ש כששומע הי"ג מדות

בטור (סי' תקס"ה) הביא מחלוקת הראשונים אם הי"ג מדות הם דבר שבקדושה, ולמעשה נפסק בשו"ע (סי' תקס"ה ס"ה) שהם בגדר דבר שבקדושה, אבל עדיין יש להסתפק אם הם ככל דבר שבקדושה דמפסיק אפילו באמצע שמו"ע לשומעו, וכמו"כ באמצע לימודו לאומרן, או שמא יש לחלק.

בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' מ"ד) פסק שלא יפסיק באמצע ברכות ק"ש כדי לומר הי"ג מדות עם הציבור, דאע"פ שנפסק דדינו כדבר שבקדושה, אינו דומה לקדיש וקדושה וברכו דיש חיוב על השומע לענות, משא"כ ביי"ג מדות דאין שום חיוב עליה מדינא דגמי לאמרן, וכן פסק המהרש"ם בדעת תורה (סי' ס"ו סוס"ג).

להפסיק באמצע פסוקי דזמרה כששומע הי"ג מדות

בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' ס"א) האריך בשאלה של אמירת הי"ג מדות באמצע ברכות ק"ש ובאמצע פסוד"ז, וחדש (שם סק"ד) דבאמצע פסוד"ז יפסיק כדי לומר י"ג מדות עם הציבור, לא מיבעיא להסוברים שהן דברים שבקדושה, אלא אפילו להחולקים עליהם, בכל זאת הזכרת מדותיו של הקב"ה בודאי דברי שבח הם ואינם הפסק באמצע פסוד"ז שעיקרם דברי שבח ותהלה, אבל סיים דמי שאינו מפסיק לאומרן אלא שותק ושומע, יש לו ג"כ על מי לסמוך, ומביאים שגם מרן הגרשז"א זצ"ל היקל בזה (הליכות שלמה פי"ו הערה י"ז).

אבל בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' א' סק"א) פסק דלא יפסיק לענות באמצע פסוד"ז, דהרי נחלקו הדעות אם מותר להפסיק כדי לענות פסוק ראשון דק"ש עם הציבור, ואפילו אם מנהגנו להקל בזה משום קבלת עול מלכות שמים, אבל אין זה מתיר להפסיק לאמירת הי"ג מדות, וכן פסק בשו"ת קנין תורה (ח"ד סי' ט'), ופסק זה מבואר היטב לפמשי"כ באג"מ להלן.

להפסיק באמצע לימודו כששומע הי"ג מדות

באג"מ (או"ח ח"ג סי' פ"ט) נשאל אם צריך להפסיק מלימודו כששומע שהציבור אומרים הי"ג מדות, וכתב דאע"פ שנפסק ברמ"א (סי' קכ"ה ס"א) דמי שכבר אמר קדושה ובא לביהכ"ס ומצא שהציבור אומרים קדושה, חוזר ועונה עמהם משום שהם מקדשים שם שמים, וכמו"כ מה"ט אומר "שמע" עם הציבור (סי' ס"ה ס"ב) כדי שיקבל עול מלכות שמים אתם, אבל ביי"ג מדות לא מצאנו חיוב כזה, דאין זה קבלת עול מלכות שמים, וגם אינו באותה גדר של דבר שבקדושה, דאין אומרים הי"ג מדות לקדש בזה שם שמים ולספר בשבחיו כמו בקדושה וקדיש וברכו, אלא אומרים אותם לתפלה שירחם עלינו השי"ת במדת הרחמים, וא"כ זה שייך רק למתפללים, וכיון שהלומד אינו מתפלל עמהם, לא שייך לו להזכירם.

בכל זאת סיים שם דמנהג העולם להשתתף עם הציבור באמירת י"ג מדות, ומסתמא הטעם הוא כדי להיטיב עם הציבור המתפללים, דאע"פ שיש להם עשרה, מ"מ כשיש יותר שאומרים הי"ג מדות, מתעוררין רחמים מהשי"ת על הציבור המתפללים, ולפי מנהג זה, יחיד צריך להפסיק מלימודו כדי לענות עמהם, אבל רבים הלומדים לא יפסיקו מלימודם.

זהירות בנוסח הסליחות

זהירות משקר בסליחות

כ' במטה אפרים (סי' תקפ"א ס"א) דאע"פ שבדרך כלל אומרים סליחות אחרי עלוה"ש, מ"מ ביום ראשון משכימין קצת כדי לומר הפזמון "בזעקתם בעוד ליל" וכן "רצה עתירתם בעמדם בלילות", והסביר באלף למטה (סק"ג) דאל"ה מיחזי כשיקרא, ומ"מ חידש דאם התחילו סליחות קודם עלוה"ש, אפילו אם אומרים הפזמון אחרי עלוה"ש לית לן בה. גם בערוה"ש (סי' תקפ"א ס"ד) העיר כן, וכתב דאם אומרים הסליחות כאשר כבר היום גדול והוא דובר שקרים, ידלג התיבות הללו.

מרן הגרשז"א זצ"ל חידש דאפילו אם הוא קם אחרי עלוה"ש, אבל יותר מוקדם מהרגיל, יכול לומר "שחר קמתי", משום שבלשון בני"א אומרים כן למי שקם מוקדם מן הרגיל (הליכות שלמה פי"א ס"ג). בסליחות של יום שני של עשי"ת מותר לומר "באשמורת הבוקר קראתיך" גם כשאומר סליחות בתצות לילה, משום שמחצות כבר נקרא אשמורת הבוקר (הגר"ח קניבסקי שליט"א - תשובות הגר"ח ח"ב עמוד תשס"ט).

כ' בספר חסידים (סי' ר"ט) שא"א לומר הפיוט "תמכתי יתדותי בשלוש עשרה תיבות" אא"כ הוא בעצמו בוכה, או שציבור המתפללים בוכים, כדי שלא יהא ניכר שדובר שקר כשאומר "שתשים דמעותינו בנאדך להיות" (הובא להלכה בא"ר סי' תקפ"א סק"ט), ומה"ט כ' הברכ"י (יו"ד סי' שצ"ד שיו"ב סק"ג)

שטוב שיאמר הסליחה בקול בכי, וכן הורה מרן הגרשז"א זצ"ל, והוסיף שאין נוהגים להמנע מלומר הסליחה הזו כשאינו בוכה, אלא שיכוון לדמעות הציבור או לדמעות של כלל ישראל (הליכות שלמה פ"א סק"ה והערה 16), וכמו"כ בפיוטים שמוזכר בהם בכי ודמעה כגון יה"ר מלפניך... שתשים דמעותינו וכו' ג"כ נהגו לאומרו אע"פ שאינו בוכה, ויכוון לדמעות הציבור או לדמעות של כלל ישראל (שם הערה ה').

תחנון כשאומרים סליחות בחצות הלילה

כ' המטה אפרים (סי' תקפ"א ס"י"ט) דאע"פ שאין נפילת אפים בלילה, מ"מ אם הגיעו לנפילת אפים בסליחות ועדיין לא האיר היום, אעפ"כ רשאים ליפול על פניהם כיון שהוא קרוב ליום, ומ"מ טוב להאריך קצת בסליחות כדי שתהיה נפילת אפים ביום ממש, ומקורו בשו"ע בהל' נפילת אפים (סי' קל"א ס"ג). והנה מדבריהם משמע שאם אומרים סליחות אחרי חצות, כיון שאינו קרוב ליום, אין אומרים תחנון, אבל המ"ב (שם סק"י"ח) הביא בשם הא"ר ומ"א דיש להקל מחצות ולהלך.

אמירת אנו לי-ה ועינינו לי-ה בפזמון של הי"ג מדות

בפזמון של הי"ג מדות אנחנו אומרים "ובכל זאת אנו לי-ה ועינינו לי-ה", והעירו מהמבואר במתני' בסוכה (מ"ה). בענין מצות ערבה, בשעת פטירתן מה הן אומרים, יופי לך מזבח יופי לך מזבח, ר"א אומר לי-ה ולך מזבח, לי-ה ולך מזבח, והק' הגמ' (שם מ"ה): דהא קא משתתף שם שמים ודבר אחר, ותניא כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם שנאמר "בלתי לה' לבדו", הכי קאמר לי-ה אנחנו מודים ולך אנו משבחין, לי-ה אנחנו מודים ולך אנו מקלסין. כעין זה שנינו במתני' (שם נ"א): בענין שמחת בית השואבה, דכשהגיעו לשער היוצא ממזרח למערב אמרו אבותינו שהיו במקום.... ואנו לי-ה עינינו, ר' יהודה אומר היו שונין ואמרין אנו לי-ה ולי-ה עינינו, והגמ' (שם נ"ג): הק', והאמר ר' זירא כל האומר שמע שמע כאילו אמר מודים מודים, אלא הכי אמרי המה משתחווים קדמה, ואנו לי-ה משתחווים ועינינו לי-ה מיחלות (פרש"י כיון דאתרי מילי קמדכר ליה תרי זימני, ולא אחדא מילתא תרי זימני, לית לן בה).

לפ"ז החיי אדם (כלל כ"א ס"י"ט) נשאר בצ"ע על מנהגנו לומר בסליחות "ובכל זאת אנו לי-ה ועינינו לי-ה", אא"כ נאמר כמש"כ הבי"י, דכיון שכבר נהגו כך לא מיחזי כב' רשויות. הערוך לנר בסוכה (ני"ג: סוד"ה אלא הכי אמרי) יישב קושיית הח"א, שכיון דכל הקהל אומרים הפזמון, ליכא חשד כמבואר בב"ח (סי' ס"א, וע"ש במ"א סק"ט, ומש"כ העלי"ן שם סוד"ה והאמר). אבל החכמת שלמה (סי' ס"א ס"ט) פסק דיש לשנות הנוסח בפזמון ולומר "ובכל זאת אנו ועינינו לי-ה". והנה המ"ב (סי' ס"א סק"ו) הביא מחלוקת האחרונים אם לומר "שמע ישראל" פעמיים בנעילה, ופסק כרוב השיטות דאסור אע"פ שאומרים אותו בציבור, ולפ"ז לכאורה ה"ה בנד"ד, אבל למעשה המנהג שלא לשנות הנוסח, וצ"ל דסומכים על סברת הבי"ח.

אמירת הפסוקים שלפני כל פיוט שבסליחות

כ' המצה"ש (ריש סי' ס"ח) בשם ספר חסידים, שהפיוט שבסליחות נתקן על הפסוקים שנוהגים לומר לפניו, ובודאי הפסוקים שנאמרו ברוה"ק עדיפים מהפיוט, ולכן יש להקפיד לאמרם בנחת, ומביאים בשם מרן הגריש"א זצ"ל שהמדלגם מפסיד את העיקר.

להקפיד בכוונה באמירת הפסוקים והבקשות בפיוט זכור רחמיך ה'

רבינו החפץ חיים זצ"ל העיר, שמן הראוי לכוון ולבקש בפסוקים שאומרים בזכור רחמיך ה', משום שיש בהם בקשות והבטחות של התורה, יותר מהסליחות והפיוטים שתיקנו רבותינו (מאיר עיני ישראל ח"ג פרק כ"ז).

דילוג בקשות שהן בלשון תרגום כשאומרים סליחות ביחידות

כ' המ"ב (סי' תקפ"א סק"ד) בשם הא"ר דאותרן בקשות שהן בלשון תרגום, כגון מחי ומסי, ומרן די בשמ"א, לא יאמר כשאין שם מנין עשרה, ומ"מ אם הוא נמצא בציבור אלא שמתפלל לאט, פסק בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' קכ"ז סק"ג) דעדיין יכול לאומרם כל זמן שהציבור לא גמרו הסליחות, ואין זה דומה ל"ג מדות, דהרי כיון דדינו כמו דבר שבקדושה שצריך לאומרו במנין, א"כ כמו שא"א לומר קדיש או קדושה כשאחר לאומרם עם הציבור, ה"ה ב"ג מדות, משא"כ בבקשות שבתרגום דיש להקל, וכן פסק מרן הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פ"א ס"ד).

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א באתרנו:
תחת הלינק: <http://pninim.co.il/> שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר.